

РАЗВОЙНИ ПРОЦЕСИ В ПАРТИЦИПИАЛНАТА СИСТЕМА НА ГРЪЦКИЯ ЕЗИК

Галина Брусева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

DEVELOPMENTAL PROCESSES IN THE PARTICIPLE SYSTEM OF GREEK LANGUAGE

Galina Bruseva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article aims at tracing and describing the metamorphoses in the historical development of the Greek participle system. An important point that determines the correct interpretation of participles as a category and the concept of their systematic nature is the clarification of their grammatical status in the history of the language. We believe that detailed knowledge of the processes in a diachronic perspective is a prerequisite for an easier understanding of the current state of the language and the perception of the regularities in the formation of grammatical structures.

Key words: Greek participle system, grammatical status, historical development

Старогръцкият редом с други индоевропейски езици като латинския и езиците от индо-иранската група има богата и добре развита причастна система. Индоевропейските причастия са именни форми, производни от глаголни основи. В класическия старогръцки език (V – IV в. пр.Хр.) функционират три вида именни глаголни форми – партиципиуми (participium), инфинитив (infinitivus) и глаголно прилагателно име (adiectivum verbale).

Изключително съществен момент, който предопределя правилното тълкуване на партиципиумите като категория и концепцията за техния системен характер, е разясняването на граматичния им статут, обезпечен от древните граматичници при описанието на езиковата систе-

ма¹. Всеизвестен факт е, че първото системно описание на езика (в частност, посветено на гръцкия) в историята на европейското езиковедие е граматиката на Дионисий Тракийски² от края на II в. пр. Хр. (ок. 170 – ок. 90 г. пр. Хр.). Трудът на Дионисий Тракийски, освен че служи за образец на римските граматисти – последователи в изучаването и усъвършенстването на елинистическата езикова традиция, представлява една своеобразна матрица за нормативна граматика, която започва да се налага към граматиките на останалите езици. В ползрението на нашето търсене попада фактът, че на причастията във въпросното изследване е отредено автономно място в класификацията на частите на речта. Най-вероятно по силата на механичното пренасяне на наложените „традиционни“ възгледи тази концепция за сегментиране на класовете думи в гръцкия език се запазва до XIX и началото на XX век. И ако промените в системата на езика, в т.ч. и в системата на причастията, през периода на късния византийски гръцки и след това сочат разминаване във функционалната значимост на партиципиумите и нормативното им битуване като самостоятелен клас, то това съвсем не важи за гръцкия през класическата и елинистическата епоха.

Без да претендира за изчерпателност, предложената статия си поставя за цел не само да посочи черти от морфо-синтактичната и структурно-семантичната характеристика на причастията в гръцкия език³, а и да опише процесите, които засягат пряко и в крайна сметка модифицират системата цялостно.

Партиципиалната система на старогръцкия език е изградена от десет причастия: сегашно деятелно (*participium praesentis activi*), сегашно медио-пасивно (*participium praesentis medii/passivi*), аористно деятелно (*participium aoristi activi*), аористно медиално (*participium aoristi medii*), аористно пасивно (*participium aoristi passivi*), бъдещо деятелно (*participium futuri activi*), бъдещо медиално (*participium futuri medii*), бъдещо пасивно (*participium futuri passivi*), перфектно деятелно

¹ В наши дни под термина „традиционна граматика“ се разбира обичайно приетата традиция за описание на езиковата система, която се заражда в Древна Гърция, продължава в римско време и в средновековна Европа и в крайна сметка бива пренесена върху новите езици през епохата на Възраждането и след това.

² Историографите лингвисти водят спорове относно автентичността на текста, както и точния момент на неговото създаване. Преводът на заглавието „Грамматика“ от старогръцки език е на Невена Панова, която предлага и вариант на заглавие „За граматическото изкуство“, което според самата нея изразява по-ясно разбирането на Дионисий за граматиката (Панова 1996: 67).

³ Под термина гръцки език визираме състоянието и спецификите на езика по време на класическия, елинистическия и ранния византийски период.

(participium perfecti activi), перфектно медио-пасивно (participium perfecti medii/passivi). Те са организирани в стабилна, добре подредена и относително самостоятелна система. Характеристиките си по отношение на изразяването на морфологични категории партиципиумите придобиват като продукт, получен от глаголна основа, но модифициран с именни форманти. Следователно в синтагматичните си отношения те ще съчетават граматични значения, характерни за номиналната система, както и такива, които са свойствени за системата на глагола. От именните категории притежават род, число и падеж, както и детерминираност, при обстоятелства, наложени от синтактичната служба или в процеса на субстантивация. От глаголната морфология могат да се търсят показатели за време⁴, вид, залог.

Впечатляващата функционална палитра, която демонстрират старогръцките партиципиални форми, се разгръща в своята пълнота на синтактично равнище. Изреченската служба на причастието може да се диференцира най-общо в два типа – атрибутивна и предикативна. Като всички прилагателни имена инфинитните форми могат да определят съществително, като посочват негов цялостен признак и се съгласуват по род, число и падеж с опорното име, напр. οἱ νῦν ὄντες ἄνθρωποι ‘*днешните хора*’; ὁ ἐργαζόμενος ἄνθρωπος ‘*работещият човек, човекът, който се труди*’. В положение на предпоставено определение обикновено причастието се членува. Когато е в апозиция спрямо главното съществително, определителният член на причастието, което се явява приложение в изреченската структура, се изпуска. Напр. ὕδωρ ζῶν ‘*жива вода, животворяща вода*’; εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον ‘*ще намерите жребец вързан*’⁵. Независимо дали атрибутивното причастие е в препозиция или постпозиция спрямо главното име, то може да бъде членувано. В зависимост от значението на членната морфема (индивидуална или генерична употреба), се променя и отрицанието при причастието. При обобщаваща употреба негацията е μὴ, напр. ὁ μὴ μαχόμενος στρατιώτης ‘*(всеки) несражаващият се вой-*

⁴ Противопоставянето по време при неличните глаголни форми има отношение към произвеждащата глаголна основа. Тезисите на изследователите в подкрепа на атемпоралността при причастиата се изграждат върху обширен анализ на старогръцки текстове. Изводите, които произтичат, са, че партиципиумите не изразяват граматичната идея за време сами по себе си (Соболевски 2000: 340 – 341; Бъртон 1923: 53 – 72).

⁵ В някои случаи на апозитивна употреба причастието функционира повече предикативно, отколкото атрибутивно. Напр. ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ ‘*човек, изпратен от Бог*’ (Маккей 1994: 61).

ник', а при индивидуална употреба отрицанието е ού, напр. ὁ οὐ μαχόμενος στρατιώτης 'несражаващият се (в момента) войник' (Смит 1956: 456). Participium attributivum може да приема адвербиали модификатори, напр. Ἀνὴρ καλῶς πεπαιδευμένος 'мъж добре образован'⁶. Също като прилагателно име причастията могат да се субстантивират, напр. ὁ λέγων 'оратор, букв. говорещият', τὸ γεγονός 'ситуация, събитие, букв. случилото се'.

Причастието е в предикативна употреба, когато е еквивалентно на подчинено обстоятелствено изречение за време (темпорално), за причина (каузално), за условие (потенциално), за цел (финално), за отстъпление (концесивно), за придружаващи странични обстоятелства. В тези случаи то се съгласува по род, число и падеж с някоя част от изречението (име или местоимение), която е негов подлог. От гледна точка на синтаксиса партиципиумите в тези случаи са обособена част, която функционира като вторичен предикат⁷. В тази своя употреба, както и в гореописаната атрибутивна функция то се нарича participium coniunctum (свързано причастие).

Μαχόμενος, ὁ στρατιώτης τὴν πατρίδα φυλάττει. 'Сражавайки се (сражаващ се, когато се сражава, ако се сражава, като се сражава), войникът пази родината.'

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέπλευσαν, οὐδὲν πράξαντες. (Xen. Hist. 1,1,3) 'Атиняните отплаваха, като не направиха нищо (понеже не направиха нищо; тъй като не направиха нищо; при все че не направиха нищо).'

Инфинитивната форма е в предикативна служба и в случаите, когато е комплемент на главния глагол. Тогава може да се съгласува с подлога или допълнението, на които е сказуемно определение⁸. Напр.:

Σωκράτης σκοπῶν διῆγεν 'Сократ непрекъснато гледаше (обмисляше). Букв. Сократ беше непрекъснато питащ.'

Οὐ παυσόμεθα ὑμᾶς εὐεργετοῦντες. 'Няма да престанем да ви правим добро (да ви облагодетелстваме). Букв. Не ще спрем да сме ви облаготелстващи.'

Употребено във функция на вторичен предикат, причестието съхранява и други глаголни признаци. Може да се свързва с модалния съюз ἄν 'ако' и да изразява потенциалност и иреалност, напр. Ἴσμεν

⁶ Примерът е на Гудуин (Гудуин 1900: 334).

⁷ В научната литература с термините *вторичен предикат* (secondary predication) и *вмъкнат предикат* (parenthetical predication) се назовава синтактичната функция на причестието като обособена част в изреченската структура (Бойер 1984: 166).

⁸ Съгласува се с подлога, когато глаголят е непреходен или пасивен, а с допълнението, когато глаголят е транзитивен.

ραν λαβόντες (λθομεν). ‘Знаем, че бихме получили дарове (ако бяхме дошли)’, както и да съхранява управлението на произвеждащия глагол, напр.: ὁ Μιλτιάδης ὁ Μαραθῶνι μαχεσάμενος τοῖς Πέρσαις ‘Милтиад, който се би при Маратон с персите’; κρατοῦντες τῆς θαλάσσης ‘господари (букв. владеещи) на морето’.

Активното и пасивното причастие на перфекта⁹ участват в образуване на сложни глаголни форми със спомагателен глагол εἰμί ‘съм’ / ἦν ‘бях’ за т.нар. описателен перфект, плусквамперфект, футурен перфект¹⁰ (Симонсон 1911: 303).

Οὐδ’ ἦσθοντο ὅτε ἦν τετελευτηκῶς Ἀγνίας. ‘Те дори не бяха чули за това, когато Агниас беше умрял’;

Κατειλημμένοι ἔσονται. ‘Ще бъдат изненадани’.

Аористният¹¹ и перфектният партиципиум влизат в състава на перифразите за перфект и плусквамперфект заедно със спомагателния глагол ἔχω / εἶχον ‘имам/имах’. Напр.:

Πολλὰ χρήματα ἔχομεν ἀνηρπακότες. ‘Много пари сме заграбили’;

Τῆν προῖκα τοῦτον τὸν τρόπον εἶχε λαβών ‘Бе получила зестрата по този начин’¹².

Партиципиумите в старогръцкия език се появяват регулярно в т.нар. независима синтактична служба, като в такава позиция се наричат *participium absolutum*. Става дума за конструкцията „родителен самостоятелен“ или абсолютен генитив (*genitivus absolutus*), при която причастието принадлежи към име, което не се съгласува граматически с управляващото изречение (Милев 1957: 307 – 308). В случаите, когато причастието е в безлична употреба или има подлог в инфинитив, се поставя в *accusativus absolutus* (Смит 1956: 461). Най-често на синтактично равнище самостоятелната партиципиална конструкция в

⁹ Понякога вместо перфектно страдателно причастие в конструкцията на спомагателния глагол εἰμί ‘съм’ се употребява аористно страдателно причастие (Браунинг 1991: 51).

¹⁰ Всъщност аналитичната форма на футурния активен перфект е единствено възможната, тъй като тя не може да се образува по синтетичен начин. За много от глаголите описателният перфект и плусквамперфект в медиален и пасивен залог са единствено възможните.

¹¹ Комбинацията между спомагателния глагол ἔχω ‘имам’ и аористно причастие (напр. ἔχω τελευτήσας) като конкурентна перфектна форма се характеризира с ниска фреквентност през късното койне, а в средновековния гръцки окончателно излиза от обращение (Браунинг 1991: 51).

¹² Примерите са на Симонсон 1911: 304.

accusativus absolutus е независим безсубектен предикат, който има обстоятелствено значение по отношение на сказуемото в изречението и може да пояснява време (ὄν *‘сега е’*, ἐξόν *‘възможно е’*), причина (простаχθέν, простεταγμένον *‘понеже е/ бе заповядано’*, δεδογμένον *‘тъй като е/ бе решено’*), концесивност (δέον *‘въпреки че е/ бе необходимо’*), условие (пробήков *‘ако е/ бе уместно’*). Като цяло може да се обобщи, че употребата на participium absolutum може да маркира действия, независими от глагола сказуемо, като по този начин изпълнява функция на обстоятелствено пояснение.

Причастието в предикативна употреба (в състава на сложни глаголни форми, във функция на сказуемно определение или участващо в абсолютна конструкция) може да получава адвербиални адюнкти, които поясняват отношенията за време (τότε *‘тогава’*, ἤδη *‘вече’*, ἔπειτα *‘след това’* и пр.), причина (οὕτως *‘така, по този начин’*, δια τοῦτο *‘поради това’* и пр.), концесивност (ὅμως *‘обаче, въпреки това’* и пр.) и пр., които се изразяват чрез инфинитната форма.

Описанието на основните структурно-семантични и морфосинтактични черти на старогръцката партиципиална система ни позволява да изведем следните обобщаващи акценти. Многообразието от причастни форми, както и високата фреквентност, с която се отличават в речта, може да послужи като логически устойчив аргумент за класифицирането им като самостоятелна част на речта. Богатият диапазон от синтактични служби, който демонстрират причастията, също е в подкрепа на автономността им като словен клас. Основните синтактични проявления на причастията са: в атрибутивна позиция – определение; в предикативна функция – влиза в състава на сложни глаголни форми (във функция на основен предикат), част от именно сказуемо (съставно причастно сказуемо), сказуемно определение към подлога или допълнението (отнася се към глаголния субект/обект във функция на вторичен предикат), в състава на независими конструкции (genitivus absolutus, accusativus absolutus).

Хронологически погледнато, полифункционалността на причастията, която наблюдаваме през периода на класическия старогръцки език, е техният езиков „апогей“. Промените, които търпи партиципиалната система през по-късните етапи – елинистическото койне, римския период, ранен, среден и късен византийски период, засягат широкоспектърните им употреби и водят до пълна редукция на някои видове причастия или частична функционална редукция на други. В „История на гръцкия език“ Дж. Хорокс отбелязва, че през елинистическия период вече се наблюдава ограничена употреба на инфинитни форми в

сравнение с класическия гръцки. Докато атическият позволява, а в определени случаи изисква причастие за модификатор, комплемент, инструмент за хипотаксис, който отслабва функциите на партиципиумите за сметка на подчинителни изречения с лични глаголни форми. Тенденцията е по-често причастията да се придружават от членна форма и да са в роля на субстантиви, а тези, които изпълняват подчинителна служба, „се ограничават до адвербиална модифицираща функция“ (Хорокс 2011: 133 – 134). Чувствително се понижава фреквентността на футурните причастия. През римския период¹³ се констатира избягване на употребата на всички причастия по трето склонение (сегашно деятелно, футурно деятелно, аористно активно и пасивно) по чисто формални причини, свързани с усложнената им морфология. Паралелно с това, перфектното причастие на -μενος, -μενη, -μενον по второ и първо склонение се оказва единственото оцеляло в народния гръцки през средновековния период (Хорокс 2011: 189). Вглеждайки се по-задълбочено в процесите на вътрешносистемно пренареждане, можем да установим логическата линия на тяхното задвижване. Опростяването на морфологията е един от стремежите на системата, а това е обвързано и със синтактично облекчаване на конструкциите. При естественото задействие на този ход понякога се стига до безвъзвратно изгубване на някои причастни форми или до функционални изменения на съществуващите такива. Като цяло еволюцията на разнообразни описателни глаголни форми (повечето от които не оцеляват до късния византийски период) е индикатор за вътрешното преструктуриране на вербалната система, което започва през късната римска епоха.

¹³ Диахронистите приписват функционалното препокриване на перфекта и аориста в римския период на влиянието на латинския перфект, където той се е употребявал и като минало време със свършен вид, и като заместител на сегашно време. Съживяването на описателния перфект с ἔχω ‘имам’ и εἶμι ‘съм’ + перфектно страдателно причастие, съответно за деятелен и страдателен залог, отново се отдава на влиянието на латинския. В частност конструкцията на ἔχω + перфектно страдателно причастие с активно преходно значение започва да се среща във високия стил на който през римския период. С появата на подчертано консервативния подход на атикистите през II в. от н.е. тя губи езикова „почва“ дори в произведенията с посредствена литературна стойност. Възобновява присъствието си в народния гръцки език чак през византийския период. Следователно мнението на изследователите е, че това не е изконно класическа конструкция. Тя може да бъде класифицирана „към латинизмите в който“ (Хорокс 2011: 188 – 190).

Следствие от развоя и преобразователните процеси в партиципалната система е възникването на деепричастието¹⁴. В историческите извори се отбелязва, че в народния гръцки език през периода на Късната античност и Ранното средновековие се среща неизменяемо причастие с формант *-ovta*, образувано от сегашната основа на глагола. Няма единодушно мнение сред езиковедите дали неизменяемият формант *-ovta*, получен вследствие на уеднаквяването на флексииите за трето спрежение, е изразител на старо множествено число за среден род, или е фонетично модифицирано единствено число. През византийския период тези неизменяеми причастни форми започват да се продуцират както от сегашната основа, така и от аористната основа, без да притежават различна темпорална стойност (Браунинг 1991: 108; Хорокс 2011: 436). Формален показател за свършения вид е морфемата *-σ-*, която се наслагва пред окончанието *-ovta* → *-σovta*. Синтактичната служба на тези несклоняеми форми била атрибутивна (определения в именната група) и предикативна (сказуемни определения). Постепенно обаче тя се стеснява и се свежда до това да определя подлога, като изпълнява единствено адвербиална функция (вж. по-подробно у Хорокс 2011: 264 – 267). Присъединяването на крайното *-ς*¹⁵ към форманта *-ovta*, така че той да придобие окончателния вид, познат в новогръцки език, се отнася към късния византийски период.

Не може да се твърди, че езикът на образованата аристократична прослойка е повлиян от настъпващите тенденции към лимитиране на партиципалните функции. Данните, с които разполагаме, сочат, че литературата, създадена през ранния византийски период (първата половина на VI век) все още се характеризира със свободно функциониране на причастия във всички техни нормативни прояви. Въпреки това

¹⁴ В еволюционно отношение деепричастието се развива от формата за винителен падеж на сегашното деятелно причастие. Липсата на флективна изменяемост улеснява и прави по-безболезнени разнообразните синтактични функции, които новосъздадената форма се опитва да отнеме от същинското презентно причастие. Това е причината, поради която една част от съвременните лингвистични разработки по новогръцки език посочват деепричастието за продължител и наместник на старото сегашно деятелно причастие въпреки очевидно ограничената му функционална „мощ“.

¹⁵ Предположенията относно семантичната функция на *-ς* са две – или да маркира формата на „причастието“ като именителна, или да засилва усещането, че тези форми изпълняват една подчертано адвербиална функция (както при *τότε-ς*, *πότε-ς* и пр.) (Хорокс 2011: 437).

обаче има белези на цялостно разколебаване на системата¹⁶. Освен с нововъведението в лицето на неизменяемия глаголен адverbиал на -οντας, показател за редукция на партиципиумите са и случаите на неправилно употребени причастия вследствие на смесване на флексиите за род и падеж (вж. примера у Браунинг 1991: 90). Също така показателна е замената на причастна конструкция със субстантивиран инфинитив, като по този начин се избягва нуждата от съгласуване, а едновременно с това се съхранява структурата на комплемента, който би изисквал съответното причастие (Хорокс 2011: 135). От друга страна, през този период партиципиумите на -όμενος и на -μένος, които са по първо и второ склонение, се радват на широка речева употреба.

През периода на Късното средновековие неизменяемите деепричастия на -οντας, образувани от свършения вид на глагола, се срещат по-рядко в употреба. Няма конкретни сведения за етапите на тяхното отмиране, тъй като езикът на различните автори се отличава по предпочитанието и употребата на тези форми. Все пак фактологическите данни сочат, че към XII – XIV век деепричастия се образуват само от сегашната основа¹⁷, а класическите сегашни деятелни причастия също излизат от употреба. Формата на -οντας продължава да поддържа стеснен функционален обхват поради невъзможността ѝ да се съгласува морфологично със съответните именни групи. Флексивната парадигма на сегашните страдателни причастия на -όμενος, както и на перфектните страдателни на -μένος съхранява целостта си, а формите са езиково активни. През следващите векове се утвърждават двете конкурентни описателни форми на перфекта, които са валидни и в съвременния гръцки език: едната – със спомагателен глагол ἔχω ‘имам’ + аористния инфинитив (ἔχω γράψει / ἔχω γραφτεῖ ‘писал съм / писан съм’, а другата – със спомагателен глагол ἔχω ‘имам’ + перфектно страдателно при-

¹⁶ Последните остатъци от деятелен перфект се сливат с аориста, създавайки по този начин аористната форма на -κα. Трайно се затвърждава формата на описателния перфект с ἔχω ‘имам’ + перфектно страдателно причастие, както и аналогичната синтетична форма за пасивен перфект εἰμί ‘съм’ + перфектно страдателно причастие (Браунинг 1991: 90).

¹⁷ Хипотезата, която поддържат някои от специалистите, е, че деепричастието от свършен вид в гръцки изчезва под влияние на романските езици и в частност на романския герундий на -ante / -ant, който носи значение на едновременност и се образува от несвършения вид (Хорокс 2011: 436).

частие на -μένο (έχω γραμμένο 'има́м писано'). Всяка една от тези перфектни структури се отличава със семантични специфики¹⁸.

Със сигурност можем да твърдим, че системата на неличните глаголни форми в гръцкия език е била подложена на драстични преобразувания. В съвременното състояние на езика не намират място футурните причастия, както и активните перфектни партиципии. Сливането на медиалния и пасивния залог в глаголното спрежение автоматично редуцира формалното многообразие на производните нелични форми. В системните описания от 60-те години на миналия век партиципиалната система започва да се разглежда в рамките на глаголното спрежение. Липсва единно становище относно броя на членовете, съставляващи системата. Мнозинството от изследователите на новогръцкия език са на мнение, че мястото на сегашното деятелно причастие също остава незаето или че може частично да се запълни от неизменяемите деепричастни форми на -οντας / -όντας. Маргинално място в съвременната партиципиална система се отрежда и на сегашното страдателно, както и на причастието на страдателния аорист. Аргументът на езиковедите, поради който трябва да се ограничи тяхната употреба, е книжовното влияние¹⁹, което те иманентно притежават с оглед на ненакърненото им присъствие в езика от най-древни времена. Поради същата причина повечето от неоелинистите изваждат от партиципиалната система на новогръцкия език и активното аористно причастие (Триандафилидис 1993: 373 – 374, Дзардзанос 1989: 338 – 339, Макридж 1990: 286, Цопанакис 1998: 347, Бабиньотис, Клерис 1999: 71). Нашите наблюдения показват, че въпреки изкуственото спазване на регулативната норма и предписанията за отбягване на книжовни елементи в езика, партиципиумите се характеризират с подчертано динамичен характер. Смятаме, че макар с редуцирани функционално-семантични параметри, инфинитните форми в новогръцки език функционират активно в определени езикови стилове. Тяхното предназначение не би могло да се замести от други форми, нито пък да се сведе до пренебрежимия минимум на съществуването. Може да се твърди, че партиципиалната система на съвременния

¹⁸ В някои географски области вместо перфектната форма с участие на аористния инфинитив се предпочита конструкцията έχω 'има́м' + отглаголно прилагателно на -τος (Браунинг 1991: 127).

¹⁹ С оглед на поддържането на актуалната форма на новогръцкия език (димотики), възприета като официален езиков код, всякакви елементи, притежаващи характеристиките на катаревуса, т.е. на архаичния изкуствено налаган книжовен език, се препоръчва да бъдат отстранявани от езиковата практика.

гръцки съществува в оптималния си вид: пет изменяеми причастия (сегашно деятелно, аористно деятелно, сегашно страдателно, причастие на страдателния аорист, причастие на страдателния перфект) и едно неизменяемо деепричастие.

ЛИТЕРАТУРА

- Бойер 1984:** Boyer, J. The classification of participles: A statistical study. // *Grace Theological Journal* 5.2, 1984, 163 – 179.
- Браунинг 1991:** Browning, R. *Η Μεσαιωνική και Νέα Ελληνική γλώσσα. Δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη με την προσθήκη δύο άρθρων του συγγραφέα*. Αθήνα: Παπαδήμα, 1991.
- Бъртон 1923:** Burton, E. *Syntax of the Moods and Tenses in New Testament Greek*. Chicago: The University of Chicago Press, 1923.
- Гудуин 1900:** Goodwin, W. *Greek Grammar*. Boston: Ginn & Company, 1900.
- Дзардзанос 1989:** Τζάρτζανος, Α. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*. Ανατύπωση της δεύτερης έκδοσης του ΟΕΔΒ (1946). Τ. 1. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη, 1989.
- Клерис, Бабиньотис 1999:** Κλαίρης, Χ., Γ. Μπαμπινιώτης. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Τ. II. Το ρήμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999.
- Маккей 1994:** McKay, L. K. *A New Syntax of the Verb in New Testament Greek. An Aspectual Approach*. USA: Peter Lang, 1994.
- Макридж 1990:** Mackridge, P. *Η Νεοελληνική γλώσσα: Περιγραφική ανάλυση της Νεοελληνικής Κοινής*. Αθήνα: Πατάκη, 1990.
- Милев 1957:** Милев, Ал., Михайлов, Г. *Старогръцка граматика*. София: Наука и изкуство, 1957.
- Панова 1996:** Панова, Н. Дионисий Тракийски „Грамматика“. // *Съпоставително езикознание XXI*, 1996, №4, 66 – 87.
- Симонсон 1911:** Simonson, G. *A Greek Grammar Syntax*. London: Swan Sonnenschein, 1911.
- Смит 1956:** Smyth, H. *Greek Grammar*. Cambridge: Harvard University Press, 1956.
- Соболевски 2000:** Соболевский, С. И. *Древнегреческий язык*. Учебник для высших учебных заведений. Санкт-Петербург: Алетея, 2000.
- Триандафилидис 1993:** Τριανταφυλλίδης, Μ. *Νεοελληνική γραμματική (της κοινής δημοτικής)*. Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΔΒ (1941) με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1993.
- Хорокс 2011:** Χόροκς, Τζ. *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Αθήνα: Εστία, 2011.
- Цопанакис 1998:** Τσοπανάκης, Α. *Νεοελληνική γραμματική*. 3^η έκδοση. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη α.ε., 1998.